

Vernieuwing nodig voor matig presterende noordelijke economie

- De noordelijke economie herstelt zich in 2016, maar de groei blijft lager dan de BBP groei.
- De groeiverschillen tussen en binnen de provincies Groningen, Friesland en Drenthe zijn groot.
- De werkloosheid daalt evenals landelijk mondjesmaat en blijft hoger dan in Nederland als geheel.
- In de noordelijke industrie, landbouw, zorg en energie zullen doorbraaktechnologieën een groot beroep doen op het aanpassingsvermogen.

Economische groei per regio

	2015	2016
Oost-Groningen	1,5%	1,4%
Delfzijl en omgeving	0,7%	1,2%
Overig Groningen	-7,5%	-0,5%
Noord-Friesland	-0,4%	1,1%
Zuidwest-Friesland	2,2%	2,0%
Zuidoost-Friesland	2,2%	2,1%
Noord-Drenthe	0,6%	1,5%
Zuidoost-Drenthe	-0,1%	1,1%
Zuidwest-Drenthe	2,3%	1,9%

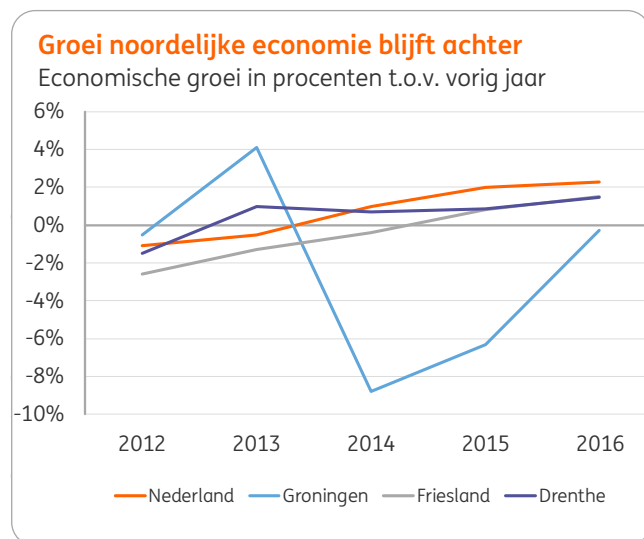

Groei noordelijke economie blijft achter

De economie groeit. Wat merken ondernemers in het noorden daarvan?

Ondernemers staat een gematigd positief jaar te wachten, omgeven met de nodige risico's. Voor de commerciële sectoren wordt een volumegroei van 2% tot 4,5% verwacht. Al met al verwacht ING Economisch Bureau voor 2016 een iets hogere groei (2,3%) dan in 2015 (+2,0%).

De groeicijfers voor Noord-Nederland blijven hierbij iets achter. Sterk in het noorden gewortelde sectoren als landbouw, industrie en de publieke sector blijven qua groeicijfers namelijk wat achter.

Bron: CBS, raming ING Economisch Bureau

In 2016 zal ook de groei in de drie noordelijke provincies hoger zijn dan in 2015. In Friesland en Drenthe stijgt deze naar 1,5%. In Groningen is er nog sprake van krimp (-0,5%) als gevolg van de verdere beperking van de gasproductie.

Delfstoffenwinning drukt groeicijfers

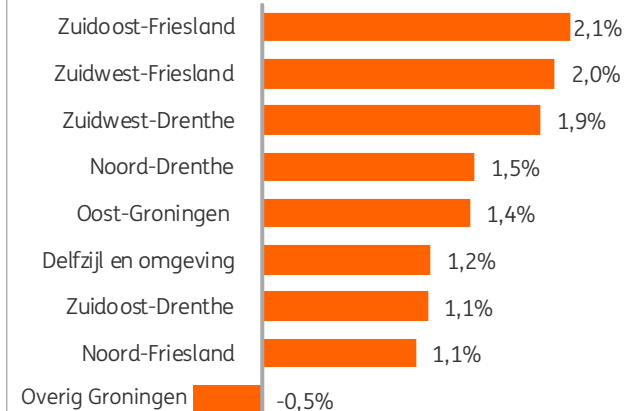
In 2015 drukte de opgelegde beperking van de gaswinning nog veel zwaarder op de economische krimp in de provincie Groningen (-7%). Exclusief deze gaswinning is er echter sprake van een groei van bijna 2%. Ook in Friesland en Drenthe is de delfstoffenwinning bovengemiddeld vertegenwoordigd en is er exclusief deze sector sprake van een groei die maar iets achter ligt op het landelijke niveau.

Grote onderlinge economische verschillen tussen noordelijke regio's

Binnen de provincies zijn de verschillen groter dan tussen de provincies. De aan Overijssel grenzende regio's doen het beter dan de aan Duitsland grenzende regio's. De groei - inclusief delfstoffenwinning - is het hoogst in zuidelijk Friesland en in Zuidwest-Drenthe (circa 2%) en lager in Zuidoost-Drenthe, Delfzijl en omgeving en Oost-Groningen (circa 1%). De achterblijvende groei in zowel Overig Groningen (het gebied van de stad Groningen en omgeving tot een met Eemshaven) en Noord-Friesland (Leeuwarden en omgeving) heeft te maken met het stempel dat de delfstoffenwinning op beide regio's drukt. Vooral de stad Groningen trekt als een magneet noordelijke inwoners en bedrijven naar zich toe. In mindere mate geldt dit ook voor Leeuwarden. Assen profiteert vooral van de ligging nabij Groningen en de na een dip weer wat krachtiger geworden rol van de publieke sector als banenmotor.

Regionale economische groei loopt in 2016 uiteen van -0,5% tot 2,1%

Economische groei in procenten t.o.v. 2015

Bron: raming ING Economisch Bureau

Minder winkels, behalve in Drenthe

De binnenlandse consumptie trekt eindelijk aan.

Hoe kunnen ondernemers hiervan profiteren?

ING Economisch Bureau verwacht dat huishoudens, ondanks de huidige dip in het vertrouwen, hun bestedingen in 2016 verder zullen opschroeven (+1,6%). De bestedingsruimte van huishoudens groeit dit jaar zelfs het hardst in 15 jaar. Er is banengroei, lastenverlichting, een aantrekkelijke woningmarkt en een lage inflatie.

Bij ondernemers verbetert hierdoor de winstgevendheid en nemen de productiecapaciteit en investeringsbereidheid toe. Wel zijn er externe risico's: de zwakke groei in China en opkomende markten, de onrust door lage olieprijs en een eventuele Brexit.

Ondernemers actief in de food retail en horeca profiteren van de toenemende koopkracht. De afzet van de detailhandel groeit in 2016 naar verwachting met 1% en die van de horeca met 3%. Door enig prijsherstel valt de omzetontwikkeling echter hoger uit.

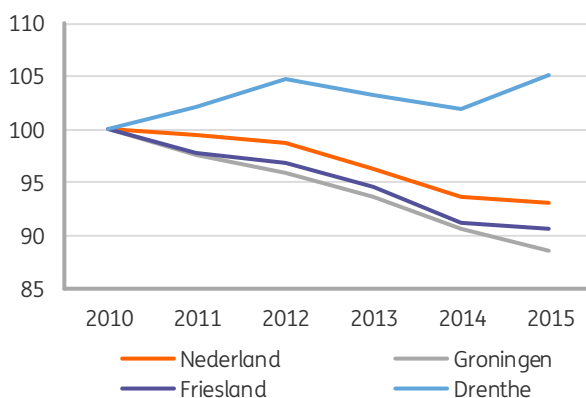
Voor ondernemers actief in non-food retail vallen de ontwikkelingen tot nu toe tegen als gevolg van het recent gedaalde consumentenvertrouwen. profiteren wel van enig prijsherstel. Wat betreft de productiegroei is de zakelijke dienstverlening koploper met een verwachte volumegroei van 4,5%, op de voet gevolgd door de bouw en de groothandel (+4%).

Minder winkels, maar meer keuze

Het aantal fysieke winkels in Nederland daalt. In 2015 waren er 7% minder winkels dan in 2010. In Groningen en Friesland liep dit aantal met ongeveer 10% sterker terug. Drenthe is de uitzondering, daar steeg het aantal vestigingen met 5%. Het totale noordelijke winkelaanbod is niet gedaald. De scheiding tussen kansrijke en kansarme winkelgebieden wordt echter scherper. In de perifere gebieden vertaalt de bevolkingskrimp zich in verschraling van het aanbod, in de steden is er vaak nog groei via schaalvergroting. Vooral Groningen blijft aantrekkelijk voor nieuwe winkels. Tegenover het verdwijnen van V&D en Bijenkorf staat de opening in mei van Primark in Westerhaven en de mogelijke komst van Topshelf in oktober in het V&D pand. De eventuele vestiging van een Factory Outlet Centre in Assen of Winschoten zorgt ook voor vernieuwing van het aanbod.

Aantal fysieke winkels in Drenthe stijgt weer

Aantal winkelvestigingen, index 2010=100

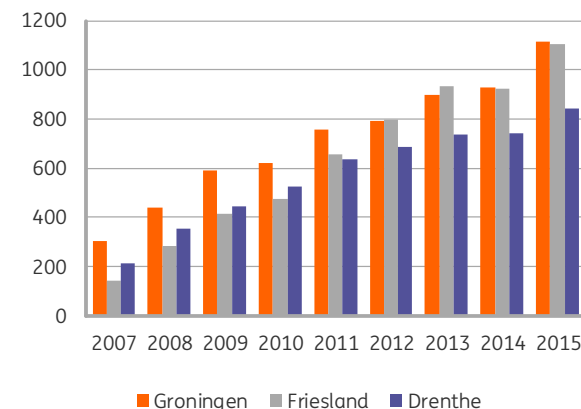

Bron: CBS, bewerking ING Economisch Bureau

Drenthe blijft iets achter met aantal webwinkels

Vooral het aantal webshops stijgt snel. Landelijk is het aantal webshops in acht jaar tijd bijna verdubbeld. In Drenthe en Groningen was er sprake van een verviervoudiging, maar in Friesland van een verachtvoudiging. Het aandeel webwinkels in het totale winkelbestand loopt door deze explosieve groei snel op. Het aandeel steeg in de periode 2007-2015 landelijk van 5% naar 24%. In Groningen is dit aandeel hoger en steeg het van 9% naar 28%. In Friesland was sprake van een inhaalslag (van 3% naar 22%). In Drenthe blijft het aandeel webwinkels met 19% iets achter. Een concurrentienadeel voor de noordelijke webshops ten opzichte van die elders in het land is de recente sluiting van het distributiecentrum van PostNL in Zwolle, waardoor pakketjes voor klanten buiten het noorden eerder klaar moeten staan om de volgende dag bezorgd te kunnen worden.

Aantal webwinkels in noorden fors gestegen

Bron: CBS, bewerking ING Economisch Bureau

Noordelijke banenmotor langzaam op gang

De afgelopen jaren is de arbeidsmarkt flink opgeschud. Wat is nu de balans voor het aantal banen in de drie noordelijke provincies?

In 2015 was het aantal banen in Noord-Nederland (765.051) slechts 0,3% hoger dan in 2007. De banenmotor begint ook in het noorden echter te draaien. In vergelijking met 2014 zijn er 1.900 banen bijgekomen. Er vinden flinke verschuivingen plaats tussen sectoren.

De krimp van de werkgelegenheid sinds 2007 heeft zich geconcentreerd in de industrie en de bouw, waar in totaal 19.500 banen verloren gingen. Positief nieuws is dat in 2015 het aantal banen in de noordelijke industrie weer steeg met ruim 300. De chemische industrie in Groningen en de farmaceutische industrie in Drenthe waren de voornaamste banenscheppers. Naast het nog altijd grote belang van de industrie voor de noordelijke provincies (aandeel van 13% in de economie) wordt hiermee ook de kracht en het innovatievermogen van deze sector bevestigd.

Vooral in de zorg (+17.500) en de sector advisering, onderzoek en specialistische zakelijke dienstverlening (+9.500) kwamen er banen bij. In 2014 en 2015 verdwenen er door de bezuinigingen en stelselwijzigingen in de zorg echter ruim 2.600 banen en deze daling zal zich in 2016 en 2017 voortzetten. Ook in de transportsector (inclusief post) en de financiële sector verdwenen in 2015 honderden banen. De werkgelegenheid in de dienstverlening blijft groeien door de toename van het aantal adviseurs en mensen in creatieve diensten zoals design. In 2015 kwamen er 700 banen bij. De meeste banen werden in 2015 echter gecreëerd bij de overheid, de horeca, detailhandel (grotendeels e-commerce) en ICT.

Banenontwikkeling Groningen, Friesland en Drenthe in periode 2007-2015

Sectoren met grootste banengroei

Gezondheids- en welzijnszorg
+ 17.500 banen

Specialistische zakelijke dienstverlening
+ 9.500 banen

Sectoren met grootste banenverlies

Industrie
- 10.000 banen

Bouw
- 9.500 banen

Banenontwikkeling Groningen, Friesland en Drenthe in periode 2014-2015

Sectoren met grootste banengroei

Overheid **+ 1.766 banen**

Horeca **+ 1.241 banen**

Detailhandel **+ 1.170 banen**

Sectoren met grootste banenverlies

Vervoer **-1.757 banen**

Gezondheids- en welzijnszorg **- 646 banen**

Fin.instellingen **- 592 banen**

Bron: LISA, berekeningen ING Economisch Bureau

Werkloosheid in noorden blijft hoog

De Nederlandse arbeidsmarkt herstelt langzaam.

Wat zijn de vooruitzichten voor Noord-Nederland?

De werkgelegenheid neemt de laatste maanden toe, ook al is er tegenwind door het verdwijnen van banen in de zorg. Bovendien wordt de arbeidsmarkt flexibeler. Nederland telt inmiddels ruim 1 miljoen zzp'ers, waarvan ongeveer 10% in het noorden. De provinciehoofdsteden Groningen en Leeuwarden kennen met ongeveer 9.000 resp. 5.000 de meeste zzp'ers. Een deel van hen kiest vrijwillig voor het zelfstandig ondernemerschap, bij een deel is echter ook sprake van een 'gedwongen situatie' om aan het werk te kunnen blijven. Dit is bijvoorbeeld het geval in de bouw of de zorg.

Relatief hoge werkloosheid in noorden

Regio	2015	2016E
Oost-Groningen	7,9%	7,7%
Delfzijl en omgeving	8,0%	7,6%
Overig Groningen	8,7%	8,4%
Noord-Friesland	7,8%	7,4%
Zuidwest-Friesland	6,3%	6,1%
Zuidoost-Friesland	7,2%	7,0%
Noord-Drenthe	6,6%	6,4%
Zuidoost-Drenthe	7,7%	7,5%
Zuidwest-Drenthe	6,6%	6,3%
Nederland	6,9%	6,5%

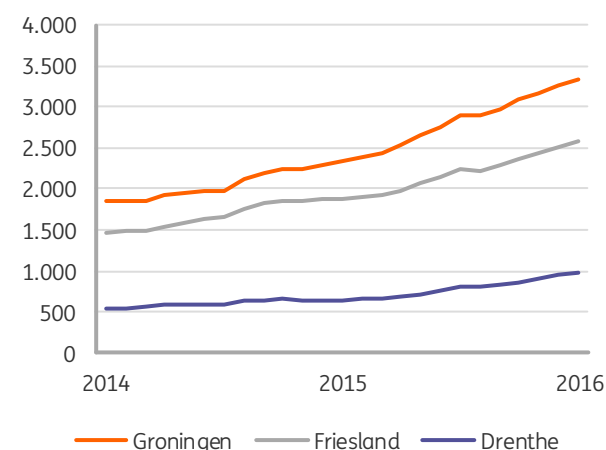
Bij bedrijven stijgt met name het aantal uitzendbanen. De groeiende werkgelegenheid is vooral terug te zien in het stijgende aantal vacatures. In alle drie noordelijke provincies ligt het aantal vacatures momenteel ruim 80% hoger dan twee jaar geleden.

Net als in de rest van Nederland loopt de werkloosheid in de noordelijke regio's maar mondjesmaat terug. Dit komt omdat mensen, die zich eerder hadden teruggetrokken van de arbeidsmarkt, door het verbeterde arbeidsmarktsentiment ook weer op zoek gaan naar een baan. In 2016 daalt de werkloosheid in Overig Groningen (de Stad Groningen en omgeving) tot ongeveer 8,5% en in Zuidwest-Friesland tot net boven de 6%. De werkloosheid blijft in zes van de negen noordelijke regio's ruim boven het landelijke gemiddelde liggen.

De arbeidsmarkt is nog altijd ruim tot zeer ruim. In Drenthe is deze volgens het UWV het ruimst, in Groningen het minst ruim. Toch zijn er wel beroepen waarvoor vacatures lastig zijn in te vullen en de spanning op de arbeidsmarkt iets oploopt. In Groningen is de arbeidsmarkt voor ICT beroepen bijvoorbeeld krap en voor medische en commerciële beroepen en juristen gemiddeld in plaats van ruim. In Drenthe is er alleen krapte bij artsen, therapeuten en gespecialiseerde verpleegkundigen. In Friesland is de arbeidsmarkt minder ruim geworden in ICT, medische en bij vertegenwoordigers en inkoopers.

Aantal vacatures ruim 80% hoger dan in 2014

Aantal nieuwe vacatures (12-maands gemiddelde)

Bron: UWV, bewerking ING Economisch Bureau

Verschillen grootst in provincie Groningen

Er zijn nogal wat regionale verschillen in het herstel van de huizenmarkt. Hoe zit dat in Groningen, Friesland en Drenthe?

Het aantal verkochte woningen neemt sinds 2013 fors toe. De prijzen herstellen en de verkooptijd loopt terug. Landelijk zijn de prijzen van verkochte woningen met 11,3% gestegen sinds het dieptepunt op de koopwoningmarkt. De gemiddelde transactieprijs ligt nog wel ruim 9% achter op het pre-crisis niveau. De verkooptijden zijn in een jaar tijd met 11% gedaald, tot 108 dagen in het eerste kwartaal van 2016.

Ook de activiteit op de noordelijke woningmarkt herstelt zich sinds 2014 vlot: het aantal woningverkopten nam toe met 34% in 2014 en met 16% in 2015 (zie figuur). In vrijwel alle noordelijke regio's zijn de prijzen gestegen, hoewel de

niveaus 41% (Noordoost-Groningen) tot 4% (Zuidwest-Drenthe) lager zijn dan gemiddeld in Nederland.

Krapste woningmarkt in de Stad Groningen, ruimste in Noordoost-Groningen

De stad Groningen heeft na Amsterdam de krapste woningmarkt. Met een gemiddelde van 44 dagen ligt de verkooptijd ruim onder het Nederlandse gemiddelde. Dynamiek en druk zijn hoog. Anderzijds is in Noordoost-Groningen de woningmarkt na die van Noordoost-Brabant het ruimste van alle regio's. Bovendien zijn de prijzen er het laagst. De langere verkooptijd in het noorden van Groningen heeft deels te maken met de schade aan ongeveer de helft van de koopwoningen in het aardbevingsgebied. In Grootegast en Slochteren en omgeving bleven hierdoor ook de prijsstijgingen uit.

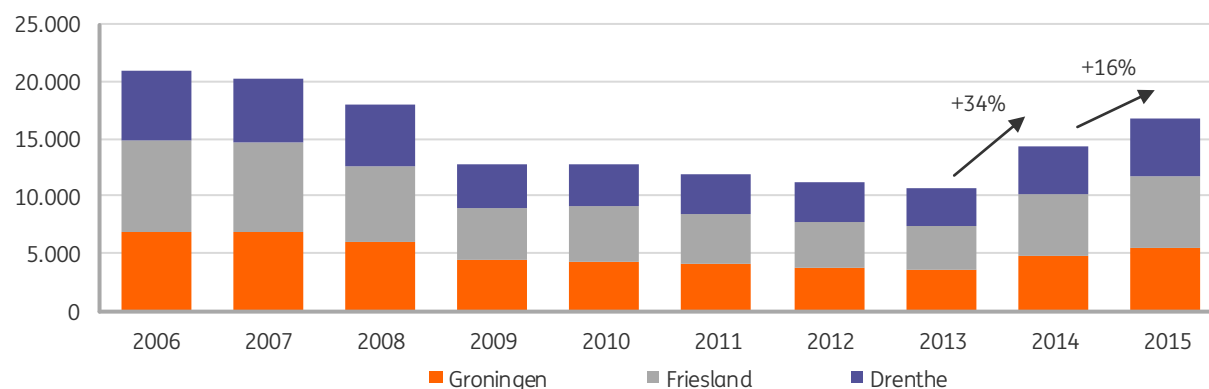
Gemiddelde verkoopprijs- en tijd
2016 eerste kwartaal

	Prijs (in €)	% joj	Verkooptijd (in dagen)
Noordoost-Groningen	132.000	+4,5	204
Slochteren e.o.	152.000	+0,1	171
Grootegast e.o.	192.000	-0,1	155
Stad Groningen e.o.	171.000	+5,9	44
Zuidoost Groningen	179.000	+2,7	192
Assen e.o.	205.000	+8,5	130
Opsterland	184.000	+4,7	133
Oost Friesland	178.000	+11,2	192
Leeuwarden e.o.	158.000	+2,9	123
Zuidwest Friesland	177.000	+0,2	152
Zuid Friesland	193.000	+2,5	118
Zuidwest Drenthe	216.000	+4,1	190
Emmen e.o.	176.000	+7,5	154
Nederland	225.000	+5,5	108

Bron: NVM

Sterke stijging van de activiteit op de woningmarkt

Woningverkoppen in Noord-Nederland

Kansen voor digitaal en duurzaam noorden

Hoge complexiteit vraagt om innovatie en aanpassingsvermogen

Het “Internet of Things”, Big Data en computing power zullen volgens ING onderzoek de grootste impact hebben op de Nederlandse economie. De sectoren waar deze en de andere doorbraaktechnologieën robotica, nieuwe materialen, alternatieve energie en 3D-printen samen komen zijn vooral de maakindustrie, de landbouw, de zorg en de energiesector. De veranderingen in de komende jaren zullen in deze sectoren bovengemiddeld complex zijn. Al deze sectoren zijn in Noord-Nederland sterk vertegenwoordigd. De noordelijke provincies zullen dan ook sterker geraakt worden dan de Randstad provincies, die veel meer dienstverleners herbergen. Naast een hogere complexiteit geldt voor het noorden een zwakker aanpassingsvermogen dan gemiddeld. Drenthe scoort het laagste van alle provincies, Friesland neemt de 10e en Groningen de 6e positie in (zie tabel). In Drenthe is de werkzame beroepsbevolking relatief oud en minder goed opgeleid en zijn de bedrijvendynamiek en de innovatieve investeringen laag. In Friesland is vooral het aandeel zzp'ers hoog en in Groningen is de werkzame beroepsbevolking jonger en hoger opgeleid en is ook de bedrijvendynamiek redelijk.

Samenwerking en innovatie

Drenthe en Friesland zullen de meeste moeite hebben om de complexe veranderingen door te maken. Als bedrijven en beleidsmakers elkaar weten te vinden dan is er in het noorden veel mogelijk. Door in te zetten op smart industry en smart farming wordt ook de nationale uitgangspositie nog sterker en kan een extra groeimotor ontstaan. Tezamen met onder meer de in Groningen al opgezette Health Valley en Energy Valley heeft de noordelijke economie dan een aantal toekomstbestendige pijlers onder de regionale economie.

Noorden beschikt over relatief zwak aanpassingsvermogen
rang op basis van rangschikkingen 5 factoren

	Jeugd- potentieel	Competenties	Bedrijven- dynamiek	Flexibiliteit	Innovatieve investeringen	Rang
Groningen	1,41	33%	0,18	16,0%	130	6
Friesland	1,22	26%	0,15	18,2%	118	10
Drenthe	1,08	29%	0,16	16,1%	91	12

Bron: ING Economisch Bureau, ING Innovatie Index

Voor de berekening van het aanpassingsvermogen is data gebruikt van het CBS, bewerkingen en berekeningen door ING Economisch Bureau.

Jeugdpotentieel = binnen werkzame beroepsbevolking verhouding 15-45 jarigen vs 45+ (hoger cijfer is relatief jongere beroepsbevolking) in 2014.

Competenties = binnen werkzame beroepsbevolking percentage hoog opgeleid in 2014.

Bedrijvendynamiek = verhouding oprichtingen en opheffingen vestigingen gedeeld door totaal aantal vestigingen bedrijven (een hoger cijfer betekent meer dynamiek) in 2013.

Flexibiliteit = aandeel zelfstandigen binnen werkzame beroepsbevolking in 2014.

Innovatieve investeringen = patentaanvragen per 1 miljoen inwoners in 2010 en 2011 samen o.b.v. European Patent Office data en Eurostat.

Matige groei in 2016, goed perspectief

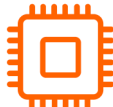
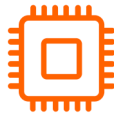
Industrie: goed vertegenwoordigd, maar achterblijvende groei in 2016

In de noordelijke provincies is de industrie sterker vertegenwoordigd dan gemiddeld in Nederland. In Friesland is vooral de agrifood bovengemiddeld aanwezig, in Drenthe (in Emmen) de kunststofindustrie en in Groningen de chemische en papier- en grafische industrie.

De groeiramingen voor de industrie blijven voor 2016 (+2%) achter bij die in sectoren als zakelijke dienstverlening, ICT en groothandel. Laatstgenoemde sectoren zijn juist ondervertegenwoordigd in het noorden (zie figuur). Hierdoor blijft de economische groei in de noordelijke provincies achter bij die van de landelijke groei.

Ook al is de sterk op export gerichte industrie over geheel 2016 niet de sterkste groeier, het jaar is verrassend goed gestart. Bovendien zijn voldoende exportkansen voor ondernemers, niet alleen in de industrie, maar ook in de agrarische sector. De focus ligt daarbij voor het noorden op buurland Duitsland en buurregio Noord-Duitsland.

Volgens het Fenedex- en Atradius rapport "Trends in export 2016" verwachten de meeste ondernemers dit jaar in Duitsland exportgroei te kunnen realiseren.

	Groningen	Friesland	Drenthe	
Oververtegenwoordigd				Niet de sterkst groeiende sectoren in 2016
				
				
Ondervertegenwoordigd				... terwijl dit juist de groei-sectoren zijn
				

Bron: ING Innovatie Index

Noord-Duitsland belangrijke exportregio

Noord-Nederland blijft achter in export

Groningen voert de ranglijst aan van provincies met de hoogste uitvoerwaarde per inwoner. Dit is echter inclusief de gasexport. Zonder die € 6,9 miljard aan gas (in 2014) wordt dat de 10e plaats, iets meer dan Friesland, iets minder dan Drenthe.

	10 ^e Groningen	11 ^e Friesland	9 ^e Drenthe
Export 2014 per capita (exclusief gas/olie en wederuitvoer)	€ 5.760	€ 5.728	€ 6.312
Totale export inclusief gas/olie (exclusief wederuitvoer)	€ 10,3 miljard	€ 4,1 miljard	€ 3,1 miljard
Exportcategorieën	 1. Gas en olie € 6,9 mrd 2. Chemie € 0,9 mrd 3. Fabrikaten € 0,9 mrd	 1. Agrifood € 1,4 mrd 2. Machines € 0,4 mrd 3. Fabrikaten € 0,3 mrd	 1. Chemie € 0,6 mrd 2. Fabrikaten € 0,5 mrd 3. Machines € 0,4 mrd

Bron: CBS en Statistisches Bundesamt

Noord-Duitsland loopt voorop in export

De Noord-Duitse havensteden Hamburg en Bremen noteren de hoogste uitvoerwaarde per inwoner. De aan Nederland grenzende Bondslanden Noordrijn-Westfalen en Nedersaksen zijn ook belangrijke exportregio's. Sleeswijk-Holstein blijft wat achter. In al deze regio's is de uitvoerwaarde echter hoger dan in Noord-Nederland.

De belangrijkste exportcategorieën variëren per regio, maar vervoermiddelen, chemische producten, machines en agri-food komen relatief vaak voor.

	7 ^e Nedersaksen	2 ^e Bremen	11 ^e Sleeswijk-Holstein	1 ^e Hamburg	3 ^e Noordrijn-Westfalen
Export 2015 per capita	€ 10.605	€ 26.591	€ 6.960	€ 32.029	€ 10.288
Totale uitvoer	€ 83 mrd	€ 18 mrd	€ 20 mrd	€ 57 mrd	€ 181 mrd
Exportcategorieën	 € 28,5 mrd € 10,0 mrd € 9,4 mrd	 € 7,7 mrd € 3,6 mrd € 1,7 mrd	 € 3,3 mrd € 3,0 mrd € 2,4 mrd	 € 3,5 mrd € 3,3 mrd € 3,0 mrd	 € 29,3 mrd € 28,3 mrd € 17,4 mrd

Bron: CBS en Statistisches Bundesamt

Drenthe meer op Duitsland gericht dan Friesland

Grote regionale verschillen in exportfocus

21% van alle export gaat naar Duitsland. Groningen scoort dankzij de gasexport de bovenste plek. Omdat onduidelijk is welk deel van de 4,1 miljard euro die Groningen uitvoerde in 2014 gasexport betrof, is hiervoor niet gecorrigeerd. Opmerkelijk is dat Drenthe goed scoort met een 4e plaats en een bovengemiddeld aandeel van 26% van de export die naar het buurland gaat.

Voor Friesland is Duitsland geen buurland, maar met een 12e en laatste plaats lijkt de match tussen Friesland en Duitsland wel erg mager.

Hoewel de zuidelijke Bondslanden Baden-Württemberg en Beieren de afgelopen jaren de sterkste groei lieten zien, noteren de noordelijke deelstaten iets boven de gemiddelde Duitse groei.

Voor ondernemers die aan het begin staan van internationaal zaken doen zijn Nedersaksen, Sleeswijk-Holstein en de havensteden Bremen en Hamburg de primaire doelregio's.

Drenthe meer op Duitsland gericht dan Groningen en Friesland

Vooral Friese ondernemers zouden meer naar Duitse uitvoermarkten moeten kijken. De laagste positie op de ranglijst met het exportaandeel naar Duitsland is voor verbetering vatbaar.

Voor ondernemers uit Noord-Duitsland biedt Groningen de meeste groeikansen. Deze buurprovincie staat slechts 9e op de ranglijst met het importaandeel uit Duitsland, terwijl Friesland (4e) en Drenthe (2e) veel hoger staan.

Noordrijn-Westfalen en Nedersaksen zijn meer op Nederland gericht dan Hamburg, Bremen en Sleeswijk-Holstein

Vooral ondernemers uit Bremen en Hamburg zouden meer geïnteresseerd moeten worden om zaken te doen met Noord-Nederland. Andersom geldt hetzelfde.

	2011-2015 groei p.j.	Aandeel DLD 2000	Idem 2015
1.Baden-Württemberg	1,2%	14,6%	15,1%
2.Beieren	1,0%	16,9%	18,0%
3.Saksen	1,0%	3,6%	3,7%
4.Bremen	1,0%	1,1%	1,0%
5.Sleeswijk-Holstein	0,9%	3,0%	2,9%
6.Berlijn	0,8%	4,0%	4,0%
7.Nedersaksen	0,7%	8,7%	8,7%
8.Hamburg	0,7%	3,7%	3,6%
DUITSLAND	0,7%		
.....			
16.Noordrijn-Westfalen	0,2%	22,1%	21,5%

Positie noordelijke provincies in handel met Duitsland

	1 ^e Groningen	12 ^e Friesland	4 ^e Drenthe
Aandeel uitvoer (inclusief gas en olie) naar Duitsland	41% € 4,1 miljard	13% € 474 miljoen	26% € 720 miljoen
	9 ^e Groningen	4 ^e Friesland	2 ^e Drenthe
Aandeel invoer uit Duitsland	13% € 872 miljoen	27% € 702 miljoen	30% € 645 miljoen

Positie Duitse deelstaten in handel met Nederland

	2 ^e Nedersaksen	15 ^e Bremen	6 ^e Sleeswijk-Holstein	11 ^e Hamburg	2 ^e Noordrijn-Westfalen
Aandeel uitvoer naar Nederland	9% € 7,8 miljard	3% € 0,6 miljard	6% € 1,3 miljard	4% € 2,3 miljard	10% € 18,3 miljard
	2 ^e Nedersaksen	15 ^e Bremen	10 ^e Sleeswijk-Holstein	12 ^e Hamburg	1 ^e Noordrijn-Westfalen
Aandeel invoer uit Nederland	10% € 7,8 miljard	5% € 0,7 miljard	6% € 1,1 miljard	5% € 3,7 miljard	18% € 37,1 miljard

Over grenzen heen kijken

Economie van Noord-Nederland presteert ondermaats, op stad Groningen na

In vergelijking met Nederland scoren de noordelijke provincies ondermaats. Economische groei, arbeidsmarkt, huizenmarkt en exportgerichtheid hebben zich recent minder goed ontwikkeld dan landelijk. Er is weliswaar herstel, het verschil in werkloosheidspercentage is minder groot dan voor 2010 en in sommige regio's gaat het beter dan in andere, maar de achterstand is een feit. Enige uitzondering is Groningen, waar dankzij de gaswinning de exportwaarde nog altijd hoog is, en de stad een krappe woningmarkt en in sommige sectoren ook een krappe arbeidsmarkt kent. In de periferie van de provincie presteert de economie wel ondermaats.

Technologie en digitalisering spelen steeds grotere rol voor de arbeidsmarkt

De shift van de oude naar een nieuwe economie stelt de regio's voor uitdagingen. Vooral de stad Groningen kent als noordelijke magneet voor inwoners en bedrijven in toeneemende mate vernieuwende bedrijven naar zich toe. Productie en distributie worden verder geautomatiseerd. Dat beïnvloedt de regionale arbeidsmarkt. Sluit het arbeidsaanbod voldoende aan op nieuwe banen die ontstaan in het kielzog van economische groei? Gezien de digitalisering van de economie groeit de werkgelegenheid met name in hogere technische en wetenschappelijke functies. Daaromheen kan op termijn laag- of ongeschoold werk ontstaan. Veel administratief en productiewerk voor middelbaar geschoolden verdwijnt echter. De actieve inzet van bedrijven, werknemers, opleidingsinstellingen en beleidsmakers is dan ook nodig om de vaardigheden van werknemers actueel te houden.

Voldoende groeipotentieel aanwezig

Voor de komende jaren is het perspectief kansrijk, maar de drie provincies zullen wel flinke stappen moeten maken. Exportkansen zijn er volop in Duitsland, volgens ondernemers de meest kansrijke groeiemarkt in 2016. De nabijgelegen Noord-Duitse deelstaten groeien conform of boven het nationale gemiddelde. Friesland heeft qua export nog een flinke inhaalslag te maken, maar ook Groningen en Drenthe moeten vaker over de Duitse grens heen kijken.. Duitsland investeert in de haveninfrastructuur van Hamburg en Bremen en de Noord-Zuid verbindingen. Het is zaak voor Noord-Nederland om daarop aan te sluiten..

Ook vergroting van de innovatieve investeringen blijft aandacht vragen. De complexiteit van technologische innovaties is in het noorden bovengemiddeld groot vanwege de bovengemiddeld sterke aanwezigheid van de sectoren industrie, landbouw, gezondheidszorg en energievoorziening. Om succesvol te vernieuwen wordt in het noorden dan ook extra veel gevraagd van het aanpassingsvermogen..

Over grenzen heen kijken

Samenwerking is daarbij het sleutelwoord. Combinatie van de zeven doorbraaktechnologieën levert de sterkste innovaties op. Als sectoren elkaar opzoeken komen dergelijke combinaties eerder tot stand. Op beleidsmatig niveau kunnen regio's en provincies meer bereiken als ze samen investeren in mankracht, subsidies e.d. Ditzelfde geldt voor samenwerking met Noord-Duitsland. De innovatieve, flexibele bedrijven uit Noord-Nederland en de grote, reeds lang bestaande Duitse familiebedrijven kunnen elkaar goed aanvullen.

Noorden matig op kernonderdelen van economie

Score boven, op of onder landelijke ontwikkeling

Onderdeel	GR	FR	DR
Economische groei korte termijn	-	-	-
Banen en werkloosheid	0	-	-
Dynamiek op de huizenmarkt	+/-	-	-
Exportgerichtheid	+/-	-	-
Economisch groeiperspectief lange termijn	0	0	0
Exportkansen	0	+	0
Innovatie	+	0	0

Meer weten?

Kijk op ing.nl/kennis en volg ons op [Twitter](#)

Of neem contact op met:

Henk van den Brink

ING Economisch Bureau
Regio-econoom
Noord-Nederland
06 19 30 31 53

Martin van den Hemel

Regiodirecteur MKB
Noord-Oost
06 25 00 09 18

Gerrit Keen

Regiodirecteur GB&I
Noord-Oost
06 55 87 00 25

Jaco Koopmans

Rayondirecteur MKB
Groningen-Assen
06 52 32 14 53

Gert-Jan Winkeler

Rayondirecteur MKB
Friesland
06 23 14 43 12

Klaas Jan Hutten

Districtsdirecteur GB&I
Noord-Nederland
06 54 36 77 46

Disclaimer

De informatie in dit rapport geeft de persoonlijke mening weer van de analist(en) en geen enkel deel van de beloning van de analist(en) was, is, of zal direct of indirect gerelateerd zijn aan het opnemen van specifieke aanbevelingen of meningen in dit rapport. De analisten die aan deze publicatie hebben bijgedragen voldoen allen aan de vereisten zoals gesteld door hun nationale toezichthouders aan de uitoefening van hun vak. Deze publicatie is opgesteld namens ING Bank N.V., gevestigd te Amsterdam en slechts bedoeld ter informatie van haar cliënten. ING Bank N.V. is onderdeel van ING Groep N.V. Deze publicatie is geen beleggingsaanbeveling noch een aanbieding of uitnodiging tot koop of verkoop van enig financieel instrument. Deze publicatie is louter informatief en mag niet worden beschouwd als advies. ING Bank N.V. betreft haar informatie van betrouwbaar geachte bronnen en heeft alle mogelijk zorg betracht om er voor te zorgen dat ten tijde van de publicatie de informatie waarop zij haar visie in dit rapport heeft gebaseerd niet onjuist of misleidend is. ING Bank N.V. geeft geen garantie dat de door haar gebruikte informatie accuraat of compleet is. De informatie in dit rapport kan gewijzigd worden zonder enige vorm van aankondiging. ING Bank N.V. noch één of meer van haar directeuren of werknemers aanvaardt enige aansprakelijkheid voor enig direct of indirect verlies of schade voortkomend uit het gebruik van (de inhoud van) deze publicatie alsmede voor druk- en zetfouten in deze publicatie. Auteursrecht en rechten ter bescherming van gegevensbestanden zijn van toepassing op deze publicatie. Overneming van gegevens uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron wordt vermeld. In Nederland is ING Bank N.V. geregistreerd bij en staat onder toezicht van De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten. De tekst is afgesloten op 13 april 2016.